

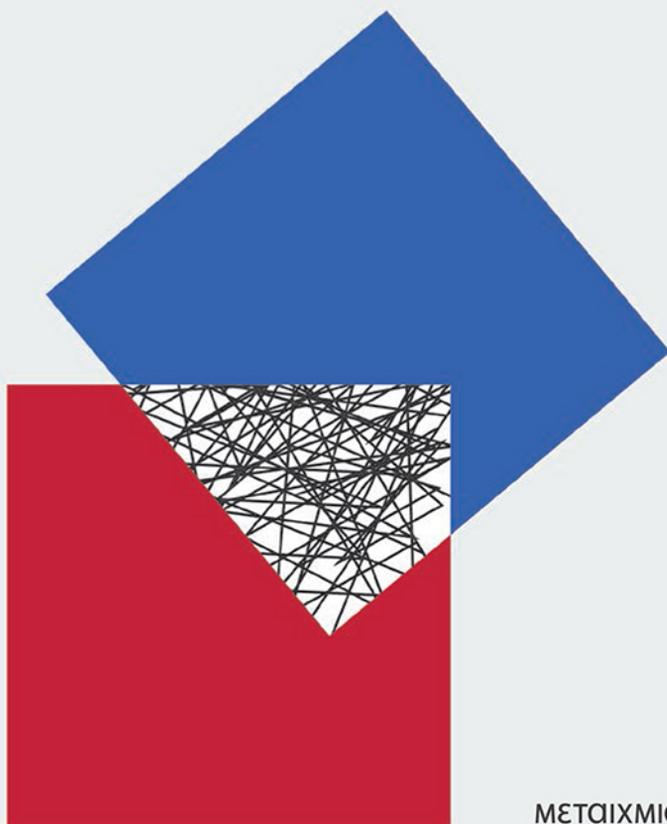
SIGMUND FREUD

Αναστολή, σύμπτωμα και άγχος

Μετάφραση: Χαράλαμπος Καρβούνης

Εισαγωγή: F.-W. Eickhoff

Παράρτημα: James Strachey

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΤΟΥ F.-W. ΕΙΣΚΗΟΦΦ	7
ΑΝΑΣΤΟΛΗ, ΣΥΜΠΤΩΜΑ ΚΑΙ ΑΓΧΟΣ	
I	47
II	54
III	63
IV	69
V	84
VI	97
VII	104
VIII	115
IX	133
X	142
XI ΕΠΙΜΕΤΡΟ	
1. ΤΡΟΠΟΠΟΙΗΣΕΙΣ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΩΝ ΑΠΟΨΕΩΝ	153
2. ΠΡΟΣΘΗΚΗ ΣΤΟ ΑΓΧΟΣ	165
3. ΑΓΧΟΣ, ΠΟΝΟΣ ΚΑΙ ΠΕΝΘΟΣ	171
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	179
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α΄	192
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β΄	194
ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ SIGMUND FREUD	195
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ	205

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΤΟΥ F.-W. EICKHOFF

«**Δ**εν είναι ανάγκη να σας παρουσιάσω το άγχος καθεαυτό· καθένας μας γνωρίζει εξ ιδίας πείρας αυτό το συναίσθημα ή, για να το εκφράσω ορθότερα, αυτήν τη συναισθηματική κατάσταση» έτσι σχολιάζει ο Freud, στην 25η από τις *Διαλέξεις για την εισαγωγή στην ψυχανάλυση* με τον λακωνικό τίτλο «Το άγχος», τη δική του πραγμάτευση αυτού του φαινομένου, το οποίο, σύμφωνα με τη δική του περιγραφή, «οι περισσότεροι νευρωτικοί το χαρακτηρίζουν ως το φοβερότερο βάσανό τους» – και ο Freud συνεχίζει με τη διαπίστωση «ότι το πρόβλημα του άγχους αποτελεί ένα κομβικό σημείο, όπου συναντώνται τα πλέον διαφορετικά και σημαντικά ζητήματα, ένα αίνιγμα, η λύση του οποίου θα έριχνε άπλετο φως στο σύνολο της ψυχικής μας ζωής».¹

Στο έργο του Freud διακρίνονται δύο θεωρίες για το άγχος. Αναφερόμενος στις διαφορές τους το 1933, στην 32η διάλεξη περί «Άγχους και ορμικής ζωής» από τη *Νέα σειρά διαλέξεων για την εισαγωγή στην ψυχανάλυση*, ο Freud μιλάει προσεκτικά για «συλλήψεις» και τονίζει ότι αυτές

1. S. Freud, *Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse* (1916-1917), στου ιδίου *Άπαντα*, τ. 11, Λονδίνο 1940, σελ. 407, 408. [Ελληνική έκδοση: *Εισαγωγή στην ψυχανάλυση*, μτφρ. Λευτέρης Αναγνώστου, Επίκουρος, 1996.]

έχουν να κάνουν με «την καθιέρωση των ορθών αφηρημένων εννοιών, η εφαρμογή των οποίων μπορεί να προσδώσει στην πρώτη ύλη της παρατήρησης τάξη και σαφήνεια».² Το 1895, υπό τον τίτλο «Σχετικά με την αιτιολόγηση του διαχωρισμού ενός συγκεκριμένου συμπλέγματος συμπτωμάτων από τη νευρασθένεια ως “αγχώδους νεύρωσης”»³, απέσπασε από τη νευρασθένεια, τη «σύγχρονη εστία συγκέντρωσης κάθε είδους ακατανόητων και ανομοιογενών συμπτωμάτων της εποχής»⁴, ορισμένες αυστηρά οριοθετημένες «ατομικές περιπτώσεις ασθενειών», τις οποίες ονόμασε σύγχρονες νευρώσεις. Σε ένα ερευνητικό πρόγραμμα, κατά το οποίο ο Freud συνδέθηκε με το φίλο του, τον βερολινέζο ωτορινολαρυγγολόγο Wilhelm Fließ⁵, του οποίου ο προσανατολισμός ήταν ιδιαίτερα βιολογικός –προσανατολισμό που ο Freud είχε υπερεκτιμήσει για ένα διάστημα–, κατέληξε σε μια κατά βάση βιολογική σύλληψη: θέτοντας κατά μέρος τα ζητήματα του κινήτρου καθώς και του ζωτικού και ιστορικού περιβάλλοντος, συνέδεσε ορισμένες παραλλαγές της σεξουαλικής συμπεριφοράς, όπως ο αυνανισμός και η διακεκομμένη συνουσία, με κλινικά σύνδρομα

2. S. Freud, *Neue Folge der Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, στου ιδίου Άπαντα, τ. 15, Λονδίνο 1940, σελ. 87. [Ελληνική έκδοση: *Νέα σειρά παραδόσεων για την εισαγωγή στην ψυχανάλυση*, μτφρ. Κλαίρη Τρικεριώτη, Επίκουρος, 1977].

3. Στο S. Freud, Άπαντα, τ. 1, Imago, Λονδίνο 1940, σελ. 315-342.

4. M. Schröter, «Freud und Fließ im wissenschaftlichen Gespräch. Das Neurasthenieprojekt von 1893», *Jahrbuch der Psychoanalyse*, τ. 22 (1988), σελ. 141-183.

5. Βλ. S. Freud, *Briefe an Wilhelm Fließ 1887-1904*, J. M. Masson, επεξεργασία της γερμανικής έκδοσης του M. Schröter, μεταγραφή G.Fichtner, S. Fischer, Φρανκφούρτη 1986.

και απέδωσε στη νευρασθένεια μια μείωση της διέγερσης (διά του αυνανισμού) υπό την έννοια της χρονικής επικαιρότητας, ενώ αντίθετα στην αγχώδη νεύρωση μια συσσώρευση της διέγερσης (διά της διακεκομμένης συνουσίας). Η πρώτη θεωρία σχετικά με τη δημιουργία του άγχους βρίσκεται σε στενή σχέση με τη σύλληψη των σύγχρονων νεύρωσεων, οι οποίες εξαρτώνται «προφανώς από τον σωματικό παράγοντα της σεξουαλικής ζωής»⁶, και σύμφωνα με αυτήν το άγχος προκύπτει «μέσω μετασχηματισμού της συσσωρευμένης σεξουαλικής έντασης»⁷, κατά κάποιον τρόπο ως τοξικό παράγωγο της μη εκφορτισμένης λίμπιντο. Σ' αυτήν τη θεωρία ωστόσο υπάρχει ήδη ο υπαινιγμός για τη σημασία του σήματος κινδύνου, η οποία αναλύεται συστηματικά στη δεύτερη θεωρία για το άγχος: «Η ψυχή καταλήγει στο συναίσθημα του άγχους όταν αισθάνεται ανίκανη να διευθετήσει με την κατάλληλη αντίδραση ένα έξωθεν πρόβλημα (κίνδυνο): καταλήγει στην αγχώδη νεύρωση όταν καταλάβει ότι είναι ανίκανη να εξουδετερώσει την ενδογενώς δημιουργηθείσα (σεξουαλική) διέγερση»⁸. Αξίζει να αναφερθεί ότι η έννοια της αγχώδους νεύρωσης και η πρώτη ολοκληρωμένη και, μέχρι σήμερα, έγκυρη περιγραφή των συμπτωμάτων της, η οποία αφορά προπάντων το άγχος που κυκλοφορεί ελεύθερο, εμφανίζεται χωρίς κάποιον

6. S. Freud, «Über "wilde" Psychoanalyse», στο ίδιο, *Άπαντα*, τ. 8, Imago, Λονδίνο 1943, σελ. 118-125. Το παράθεμα από σελ. 122.

7. S. Freud, *Briefe an Wilhelm Fließ 1887-1904*, ό.π., χειρόγραφο E, σελ. 73.

8. S. Freud, «Über die Berechtigung von der Neurasthenie einen bestimmten Symptomenkomplex als "Angst-Neurose" abzutrennen» (1895), ό.π., σελ. 338.

αναγνωρίσιμο λόγο και γι' αυτό βιώνεται ως θανάσιμη απειλή, ανάγονται στον Freud.⁹

Η θεωρία του Freud για το άγχος γνώρισε ευρεία αναθεώρηση πρώτα σε σχέση με τη διεύρυνση του ερευνητικού πεδίου της ψυχανάλυσης πέρα από την ιατρική διδασκαλία για τη θεραπεία των νευρωτικών συμπτωμάτων σε μια γενική επιστήμη των ψυχικών διεργασιών χάρη στις γνώσεις για τη δομή της προσωπικότητας, τις οποίες ο Freud κατέθεσε το 1923 στην εργασία *Το εγώ και το αυτό*¹⁰. Την εργασία αυτή την παρουσίασε δέκα χρόνια αργότερα, σε εκλαϊκευμένη μορφή, στην 31η από τη *Νέα σειρά διαλέξεων* με τίτλο «Η διάρθρωση της ψυχικής προσωπικότητας». Ύστερα από παρότρυνση του Georg Groddeck¹¹ και βασιζόμενος στη γλωσσική χρήση από τον Nietzsche, ο Freud ονομάζει ως «αυτό» την αρχαιότερη ψυχική περιοχή, η οποία στο προηγούμενο έργο του αντιστοιχεί περίπου στο ασυνείδητο και η οποία συμπεριλαμβάνει τις ορμικές ώσεις και καθετί απωθημένο. Ως νόμιμος διάδοχος των γονέων και ως συνέπεια της μακράς εξάρτησης κατά την πρώιμη παιδική ηλικία, το υπερεγώ διαμορφώνεται μέσω της εσωτερίκευσης των γονεϊκών απαιτήσεων και απαγορεύσεων· αποκατά τη συνοχή του από την παρακμή του οιδιπόδειου συμπλέγματος· μπορούν να του αποδοθούν ως λειτουργίες η συνείδηση, η αυτοπαρατήρηση και η εξιδανίκευση. Ο συνηθισμέ-

9. Ό.π., σελ. 315 κ.εξ.

10. Στο S. Freud, *Άπαντα*, τ. 13, Imago, Λονδίνο 1940, σελ. 237-289.

11. *Das Buch vom Es*, Internationaler Psychoanalytischer Verlag, Λειψία και Βιέννη 1923. Επανεκδόση Limes, Βισμπάντεν 1961. [Ελληνική έκδοση: *Το βιβλίο του «Εχείνο»*, μτφρ. Μαρίνα Λώμη, Πύλη, 1982].

νος όρος εγώ, ο οποίος στη χρήση της γλώσσας αναφέρεται συνολικά στο πρόσωπο και στην υποκειμενική βίωση, προσλαμβάνει την περιορισμένη, ειδική σημασία μιας αρχής, η οποία μεσολαβεί ανάμεσα στις απαιτήσεις του αυτό, του υπερεγώ και στην εξωτερική πραγματικότητα. Η γνώση ότι το ασυνείδητο εμπεριέχει όλες τις αρχές, το αυτό, το υπερεγώ και το εγώ, συνιστά τη μεγάλη πρόοδο σε σχέση με το πρώτο θεωρητικό μοντέλο, το τοπικό, το οποίο διέκρινε μόνο μεταξύ ασυνείδητου, προσυνειδητού και συνειδητού. Ο Freud γράφει το 1923: «Όχι μόνο το βαθύτερο, αλλά και το υψηλότερο στοιχείο στο εγώ μπορεί να είναι ασυνείδητο».¹² Με αυτό το σύγγραμμα η θεμελιώδης για την ψυχανάλυση υπόθεση για μια εσωτερική ζωή γεμάτη συγκρούσεις αποκτά ένα θεωρητικό πλαίσιο που οδηγεί πέρα από τις αρχικές υποθέσεις.

Στο *Αναστολή, σύμπτωμα και άγχος*, ο Freud αναθεωρεί στη βάση της την πρώτη θεωρία για το άγχος. Βέβαια τούτη η διαδικασία διαφοροποίησης μιας προηγούμενης ψυχαναλυτικής υπόθεσης είναι σαφώς λιγότερο θεαματική απ' ό,τι η αναθεώρηση της επονομαζόμενης θεωρίας της αποπλάνησης, μπορεί ωστόσο να συγκριθεί μαζί της, επομένως χρειάζεται να υπενθυμιστεί ότι μ' αυτή την «εξ θεμελίων μεταμόρφωση του αιτιολογικού τύπου»¹³ καταδεικνύεται η επαναστατική ριζοσπαστικότητα του Freud. Εάν στα τέλη του 19ου αιώνα ο Freud είχε υποθέσει ότι η

12. *Das Ich und das Es*, ό.π., σελ. 255.

13. I. Grubrich-Simitis, «Trauma oder Trieb – Trieb und Trauma. Lektionen aus Sigmund Freuds phylogenetischer Phantasie von 1915», στο περ. *Psyche*, τ. 41 (1987), σελ. 992-1023. Το παράθεμα της σελίδας 999.

ασθένεια των υστερικών και όσων ασθενών υπέφεραν από άλλα νευρικής φύσεως συμπτώματα προϋπέθετε απωθημένες αναμνήσεις σεξουαλικών επιθέσεων από ενήλικες και άλλων βίαιων βιωμάτων της παιδικής ηλικίας, στο πλαίσιο της αυτοανάλυσης αναγκάστηκε να πειστεί πως ανάλογα γεγονότα συχνά δεν συνέβαιναν στην πραγματικότητα, αλλά ήταν ριζωμένα στη φαντασία του παιδιού, σε επιθυμίες, φόβους, στις ελπίδες και στις απογοητεύσεις της παιδικής ηλικίας. Στην *Αυτοανάλυση* του 1925 ο Freud σχολιάζει αυτή την επαναξιολόγηση ως εξής: «Όταν εξέφρασα τη σκέψη μου, συνήγαγα από την εμπειρία μου τα ορθά συμπεράσματα, ότι δηλαδή τα νευρωτικά συμπτώματα δεν ανάγονται άμεσα σε πραγματικές εμπειρίες αλλά σε φανταστικές επιθυμίες και ότι για τη νέυρωση η ψυχική πραγματικότητα είχε μεγαλύτερη σημασία απ' ό,τι η υλική»¹⁴. Για να το επαναλάβουμε: αυτή η αναθεώρηση της επονομαζόμενης θεωρίας της αποπλάνησης λόγω της ανακάλυψης του οιδιπόδειου συμπλέγματος μπορεί να συγκριθεί με τη λιγότερο δραματική νέα εκδοχή της θεωρίας για το άγχος, υπό την επίδραση της διδασκαλίας περί αρχών, ιδιαίτερα της ανάλυσης της σημασίας της αρχής του εγώ, την οποία ο Freud επιχειρεί στο *Αναστολή, σύμπτωμα και άγχος*.

Ο πλούτος περιεχομένου αυτού του θεωρητικού κειμένου που άφησε εποχή φαίνεται από την απαρίθμηση των θεμάτων στον τίτλο του, όπου επισημαίνεται η διαφορετι-

14. S. Freud, *Selbstdarstellung* (1925), στου ιδίου, *Άπαντα*, τ. 14, Imago, Λονδίνο 1948, σελ. 31-96. Παράθεμα σελ. 60. [Ελληνική έκδοση: *Αυτοβιογραφία*, μτφρ. Λευτέρης Αναγνώστου, Επίκουρος, 1994.]

κότητα των υπό εξέταση προβλημάτων. Ανάμεσά τους το άγχος ως «το βασικό φαινόμενο και το κύριο πρόβλημα της νεύρωσης»¹⁵ παραπέμπει στον πυρήνα της εργασίας. Δεν επρόκειτο για σύμπτωση ούτε για ατυχή επιλογή λέξεων που μια αμερικάνικη μετάφραση του έργου έφερε τον τίτλο *The problem of anxiety* (*Το πρόβλημα του άγχους*).

Στο πρώτο κεφάλαιο ο Freud ξεκινά με το ζήτημα της διαφοράς μεταξύ αναστολής και συμπτώματος, τα οποία «δεν έχουν αναπτυχθεί στο ίδιο έδαφος»¹⁶. Διακρίνει την ουσία της αναστολής στον περιορισμό μιας λειτουργίας του εγώ, ενώ το σύμπτωμα δεν είναι δυνατόν να περιγραφεί ως μια διαδικασία επί του εγώ, και καταλήγει στη διάκριση τριών μηχανισμών. Σε μια ομάδα περιπτώσεων μια δραστηριότητα φαίνεται να έχει ανασταλεί λόγω της σημασίας την οποία αυτή προσλαμβάνει, όπως π.χ. όταν η σεξουαλική σημασία, που ενδεχομένως υφίσταται ούτως ή άλλως, καθίσταται υπερβολικά επείγουσα. Σε μια δεύτερη ομάδα το ενδεχόμενο της επιτυχίας μέσω μιας δραστηριότητας είναι υπεύθυνο για την αναστολή, ως συνέπεια της ισχύος της ανάγκης για τιμωρία. Τέλος η αναστολή μιας δραστηριότητας μπορεί να οφείλεται σε μια καταθλιπτική πτώχευση του εγώ. Αντιθέτως το σύμπτωμα υπό την οπτική γωνία του Freud αντικατοπτρίζει μια σύγκρουση μεταξύ των αρχών του εγώ και του αυτό. Αποτελείται από την ορμική ώση, η οποία έχει δεχθεί την επιβλαβή επίδραση της απώθησης και βρίσκει ένα «έντονα συρρικνωμένο, μετατεθειμένο, ανεσταλ-

15. Βλ. σελ. 133 της παρούσας έκδοσης (στο εξής τ.π.έ.).

16. Βλ. σελ. 47 τ.π.έ.

μένο» υποκατάστατο¹⁷. Σε μια μεγαλειώδη σύνοψη ο Freud φωτίζει εντέλει όλες τις πτυχές του προβλήματος του άγχους και θέτει ως αφετηρία για την περαιτέρω παρατήρηση τη σύλληψη ότι το εγώ είναι ο κύριος τόπος εμφάνισης του άγχους. Εν προκειμένω θεωρεί ότι η παλαιότερη ερμηνεία του, σύμφωνα με την οποία η επενδυτική ενέργεια της απωθημένης ώσης μετατρέπεται αυτόματα σε άγχος, δεν μπορεί να έχει ισχύ ως «μεταψυχολογική παρουσίαση», που θα λάμβανε υπόψη της τη θεωρητική διάσταση της ψυχανάλυσης, αλλά μόνο ως «φαινομενολογική περιγραφή»¹⁸.

Κατά την αναθεώρηση της θεωρίας του για το άγχος, ο Freud, στο δεύτερο κεφάλαιο της εν λόγω μελέτης, επανέρχεται στη διδασκαλία του για τα συναισθήματα. Εάν παλαιότερα έβλεπε στην «επανάληψη μιας συγκεκριμένης σημαίνουσας εμπειρίας»¹⁹ τον πυρήνα των συναισθημάτων, όπου ο παράγοντας της σημασίας προέρχεται υπό προϋποθέσεις από ανάλογη προϊστορία, τώρα περιγράφει τα συναισθήματα ως «αναπαραγωγές παλαιών γεγονότων ζωτικής σημασίας, ενδεχομένως προ-ατομικών, [...] ως γενικές, τυπικές, εγγενείς υστερικές κρίσεις», συγκρίσιμες με τις «προσβολές των υστερικών νευρώσεων»²⁰, οι οποίες «έχουν ενσωματωθεί στη ζωή της ψυχής ως ιζήματα πολύ παλαιών τραυματικών εμπειριών» και μπορούν να ανακαλούνται «σε παρόμοιες καταστάσεις ως μνημονικά σύμβολα»²¹. Εάν

17. Βλ. σελ. 60 τ.π.έ.

18. Βλ. σελ. 57 τ.π.έ.

19. 25. Vorlesung, «Die Angst», *Vorlesungen* (1916-1917), ό.π., σελ. 410.

20. Βλ. σελ. 117 τ.π.έ.

21. Βλ. σελ. 58 τ.π.έ.

εφαρμόσει κανείς αυτήν τη θεωρία στο συναίσθημα του άγχους, τότε προκύπτει ως καινούργια σύλληψη ότι το άγχος «δεν παράγεται εκ νέου στην απώθηση, αλλά αναπαράγεται ως συναισθηματική κατάσταση σύμφωνα με μια προϋπάρχουσα μνημονική εικόνα»²². Ως μνημονική εικόνα, στην οποία θεμελιώνεται το άγχος και της οποίας αποτελεί ανάμνηση, αναγνωρίζεται η εμπειρία της γέννησης ή η κατάσταση κινδύνου της γέννας. Εφόσον όμως το άγχος δεν παράγεται εκ νέου διά της απώθησης –παρά μόνον ανακαλείται κατά περίπτωση στη μνήμη–, αλλά αναπαράγεται, «το άγχος προκαλεί την απώθηση και όχι [...] η απώθηση το άγχος»²³. Στο σημείο αυτό, παρεμπιπτόντως, ο Freud ανάγει υποθετικά στην πριν από την παγίωση του υπερεγώ περίοδο τα πρώτα έντονα ξεσπάσματα άγχους, τα οποία καταλήγουν στην πρωταρχική απώθηση, την πρωτογενή, και των οποίων το αναφομοίωτο περιεχόμενο δεν φτάνει ποτέ στο προσυνειδητό – αναπαραστάσεις, οι οποίες δεν εκφράζονται με λόγια. Οι περισσότερες απωθήσεις που συναντάμε στο θεραπευτικό μας έργο είναι περιπτώσεις εκ νέου απώθησης, στις οποίες αποσύρεται μια προσυνειδητή επένδυση, ενώ η ασυνειδητή διατηρείται. Με την προσεκτική υπεράσπιση της ισχύος του εγώ, η οποία καταδεικνύεται στον τρόπο λειτουργίας της απώθησης, αντί της αδυναμίας του, την οποία ο Freud επεσήμανε περισσότερο στη μελέτη του *Το εγώ και το αυτό*²⁴, και σε

22. Βλ. σελ. 57 τ.π.έ.

23. Βλ. σελ. 81 τ.π.έ.

24. Στο *Das Ich und das Es* (1923, όπ., σελ. 286) το εγώ περιγράφεται «ως ένα κακόμοιρο πράγμα, υποχρεωμένο να παρέχει τριών ειδών υπηρεσίες».

αντίθεση με τις κοσμοθεωρητικές αντιλήψεις κάποιων, οι οποίοι τονίζουν την αδυναμία του εγώ «απέναντι στο δαιμονικό μέσα μας», ο Freud υποστηρίζει τη διάσημη ομολογία του, ότι δεν είναι «καθόλου υπέρ της κατασκευής κοσμοθεωριών»²⁵.

Το εγώ, όπως εξηγεί ο Freud στο τρίτο κεφάλαιο, είναι ο κεντρικός τόπος αναγνώρισης της σύγκρουσης, και μόνο σε στιγμές ασυμφωνίας, δηλαδή σύγκρουσης, είναι δυνατόν να διακρίνουμε το εγώ από το αυτό, όπως επίσης το εγώ από το υπερεγώ. Πέραν τούτου, το εγώ αποκτά επιπλέον μια σχέση με το σύμπτωμα, το οποίο ο Freud παρομοιάζει με «ξένο σώμα το οποίο συντηρεί χωρίς διακοπή φαινόμενα ερεθισμού και αντίδρασης μέσα στον ιστό, στον οποίο έχει εγκατασταθεί»²⁶. Το εγώ φέρεται «σαν να οδηγούνταν από αυτόν το συλλογισμό: άπαξ και το σύμπτωμα εμφανιστεί δεν μπορεί να εξαλειφθεί· τώρα λοιπόν πρόκειται να συμφιλιωθεί με αυτή την κατάσταση και να αποκομίσει από αυτήν το μεγαλύτερο δυνατό όφελος»²⁷. Την πρώτη πράξη της απώθησης ακολουθεί αφενός «μια τελευταία πράξη που δεν θα μπορούσε ποτέ να τερματιστεί» ως «αγώνας εναντίον του συμπτώματος»²⁸, αφετέρου στη δευτερογενή εκμετάλλευση του συμπτώματος αντιστοιχεί ένα «(δευτερογενές) όφελος από την ασθένεια της νεύρωσης»²⁹, κατά την οποία συμβαίνει μια ενσωμάτωση του συ-

25. Βλ. σελ. 61 τ.π.έ.

26. Βλ. σελ. 64 τ.π.έ.

27. Βλ. σελ. 66 τ.π.έ.

28. Βλ. σελ. 64-65 τ.π.έ.

29. Βλ. σελ. 67 τ.π.έ.

μπτώματος στο εγώ· σ' αυτήν ο Freud διακρίνει από τη μία τα οφέλη που απορρέουν από το σύμπτωμα σε επίπεδο αυτοσυντήρησης, κι από την άλλη τις κατά βάση ναρκισσι-στικές ικανοποιήσεις. Ο Freud προειδοποιεί —σε αντίθεση με την άποψη του Alfred Adler, ο οποίος θεωρούσε τη νέυρωση έναν υποκινημένο από το εγώ συμβιβασμό— να μην υπερεκτιμηθεί η σημασία αυτής της δευτερεύουσας λειτουργίας: είναι «τόσο σωστό ή τόσο λάθος όσο το να υποστηρίξει κανείς την άποψη ότι ο τραυματίας πολέμου επέτρεψε να του πυροβολήσουν το πόδι, για να ζει από τη σύ-νταξη αναπηρίας του χωρίς να εργάζεται»³⁰.

Επιχειρώντας μια «αναγωγή και των δύο απαρχών του άγχους σε μία και μόνη»³¹ ο Freud, στο τέταρτο κεφάλαιο της μελέτης του, επανέρχεται στις φοβίες δύο ασθενών, αυτές του «μικρού Χανς» και του «ανθρώπου με τους λύκους», τις οποίες είχε μελετήσει προσεκτικά και είχε δημοσιεύσει σε προηγούμενα έτη ως αναλύσεις περιπτώσεων³². Και στις δύο περιπτώσεις διαπιστώνει ότι το άγχος δεν εμφανίζεται πρώτα ως αποτέλεσμα της απώθησης, ως προϊόν μιας μεταβολής των συναισθημάτων η πορεία των οποίων έχει διαταραχθεί λόγω της απώθησης, αλλά προηγείται της απώθησης και μάλιστα συνιστά ακριβώς το αίτιο της τελευταίας. Και στις δύο περιπτώσεις το άγχος αυτό είναι, με βάση το

30. Βλ. σελ. 67 τ.π.έ.

31. Βλ. σελ. 83 τ.π.έ.

32. S. Freud, «Analyse der Phobie eines fünfjährigen Knaben» [«Der kleine Hans»], στο *Άπαντα*, τ. 7, Imago, Λονδίνο 1941, σελ. 241-377. «Aus der Geschichte einer infantilen Neurose» [«Der Wolfsmann»] (1918 [1914]), στο *Άπαντα*, τ.12, Imago, Λονδίνο 1947, σελ. 27-157.

περιεχόμενό του, άγχος ευνουχισμού του εγώ, την εξέχουσα σημασία του οποίου σε ό,τι αφορά την αποτυχία στη διαμόρφωση του οιδιπόδειου συμπλέγματος υπερτονίζει ο Freud. Θεωρεί θρίαμβο της απώθησης το γεγονός ότι τίποτε πλέον στη λεκτική έκφραση της φοβίας δεν παραπέμπει στον ευνουχισμό, καθώς το αγχογόνο ζώο έχει προσλάβει τη σημασία του υποκατάστατου του πατέρα μέσα από την αναβίωση «των εγγενών ιχνών του τοτεμικού τρόπου σκέψης»³³. Ο μικρός Χανς ασφαλώς και φοβάται την τιμωρία του ευνουχισμού, εάν συνεχίσει να υπακούει την ορμική του ώση: το άγχος του έχει να κάνει με τις πραγματικές συνέπειες των πράξεών του, τις οποίες φοβάται μήπως υποστεί στον εξωτερικό κόσμο. Στον άνθρωπο με τους λύκους, όπου, εξαιτίας της παλινδρόμησης στο στοματικό στάδιο, η ορμή επηρεάζεται ακόμα πιο δυναμικά απ' ό,τι θα ήταν δυνατόν με την απώθηση, η ορμική ώση έχει παθητικό, θηλυκό χαρακτήρα: από την πραγματοποίησή της πρέπει να φοβάται το ενδεχόμενο της απώλειας του ανδρισμού του. Κοινό και στις δύο φοβίες είναι το γεγονός ότι το άγχος εμφανίζεται ως αιτία της απώθησης και όχι ως παράγωγό της. Ωστόσο στο τέλος του τέταρτου κεφαλαίου ο Freud αφήνει μετέωρη την επιλογή μεταξύ των δύο αιτίων του άγχους με ένα «non liquet» («δεν είναι σαφές»).

Προκειμένου να δημιουργήσει «μια στενή συνάφεια ανάμεσα σε ιδιαίτερες μορφές της άμυνας και σε συγκεκριμένες παθήσεις, π.χ. μεταξύ απώθησης και υστερίας»³⁴, στο πέ-

33. Βλ. σελ. 73 τ.π.έ.

34. Βλ. σελ. 164 τ.π.έ.

μμπο κεφάλαιο του *Αναστολή, σύμπτωμα και άγχος*, ο Freud αιτιολογεί την εκ νέου χρησιμοποίηση της «παλαιάς έννοιας της άμυνας»³⁵, όπως την ονομάζει ο ίδιος από την εποχή του έργου *Μελέτες για την υστερία*, πριν από την αλλαγή του 19ου αιώνα, και η οποία καλύπτει και άλλες μορφές άμυνας πέρα από την απώθηση. Αντιπαραβάλλει τον κεντρικό ρόλο τον οποίο διαδραματίζει η απώθηση στην υστερία με εκείνες τις μορφές άμυνας που είναι χαρακτηριστικές στην ψυχαναγκαστική νεύρωση. Στην ψυχαναγκαστική νεύρωση βλέπει το πιο ανταποδοτικό αντικείμενο της αναλυτικής έρευνας. Περιγράφει τα διφασικά συμπτώματά της, τα οποία εμφανίζονται με την τήρηση και την κατάργηση ενός κανόνα ή διακρίνονται από μια απροσδιοριστία εν είδει ονείρου, ως αποτέλεσμα μιας συγχώνευσης της απαγόρευσης με την ικανοποίηση· χαρακτηρίζει την παλινδρόμηση της γενετήσιας οργάνωσης στο προγενέστερο σαδιστικό-πρωκτικό στάδιο, που συμπεριλαμβάνει και το υπερεγώ, ως «πρώτη επιτυχία του εγώ στον αμυντικό αγώνα του ενάντια στην απαίτηση της λίμπιντο»³⁶. υπογραμμίζει τη λειτουργία του συμπλέγματος ευνουχισμού ως κινητήρια δύναμη της άμυνας και ανακαλύπτει ως νέους αμυντικούς μηχανισμούς, πέραν της παλινδρόμησης και της απώθησης, τους αντιδραστικούς σχηματισμούς ως «υπερβολές της φυσιολογικής διαμόρφωσης του χαρακτήρα»³⁷ με τη μορφή ευσυνειδησίας, οίκτου, καθαριότητας, τους οποίους

35. Ό.π.

36. Βλ. σελ. 89 τ.π.έ.

37. Βλ. σελ. 90 τ.π.έ.

αναπτύσσει το εγώ υπακούοντας στο υπερεγώ. Τη γενική τάση του σχηματισμού συμπτωμάτων, δηλαδή το «να αποδίδει όλο και περισσότερο χώρο στην υποκατάστατη ικανοποίηση σε βάρος της ματαίωσής της», ο Freud την ανάγει στην «τάση του εγώ για σύνθεση»³⁸.

Στο έκτο κεφάλαιο ο Freud παρουσιάζει δύο χαρακτηριστικές για τη νεύρωση «δραστηριότητες του εγώ που διαμορφώνουν συμπτώματα» ως «υποκατάστατα της απώθησης» και «βοηθητικές τεχνικές και τεχνικές υποκατάστασης»: πρώτον την αναδρομική ακύρωση ως «αρνητική μαγεία», η οποία θέλει να «απομακρύνει φυσώντας» όχι μόνο τις συνέπειες κάποιου γεγονότος αλλά και αυτό το ίδιο το γεγονός, και εμφανίζεται στα διφασικά συμπτώματα, «όπου η δεύτερη πράξη καταργεί την πρώτη σαν να μην είχε συμβεί τίποτα, εκεί όπου στην πραγματικότητα έχουν συμβεί και οι δύο»³⁹· και δεύτερον τη μόνωση ως μια εμβόλιμη παύση—στη διάρκεια της οποίας δεν επιτρέπεται να συμβεί τίποτα πια—σε αναλογία με το «ταμπού του αγγίματος» ως μια από «τις αρχαιότερες και θεμελιωδέστερες επιταγές της ψυχαναγκαστικής νεύρωσης», ως «κατάργηση της δυνατότητας επαφής» και ως «μέσο αποκλεισμού ενός πράγματος από κάθε είδους άγγιγμα»⁴⁰. Την εκπεφρασμένη στο τέλος αυτού του μέρους αμφιβολία του για το αν το άγχος ευνουχισμού είναι η μοναδική κινητήρια δύναμη της απώθησης ο Freud την τεκμηριώνει με μια

38. Βλ. σελ. 95 τ.π.έ.

39. Βλ. σελ. 98 τ.π.έ.

40. Βλ. σελ. 102 τ.π.έ.

ματιά στις ψυχικές διαφορές ανάμεσα στα δύο φύλα και συνοφίζει τον πυρήνα του προβλήματος με τα εξής λόγια: «Εάν αναλογιστεί κανείς τις νευρώσεις των γυναικών, αυτό θα πρέπει να τεθεί σε αμφισβήτηση, γιατί με όση βεβαιότητα και να μπορεί να διαπιστωθεί σε εκείνες το σύμπλεγμα ευνουχισμού, δεν μπορούμε εντούτοις να μιλάμε για άγχος ευνουχισμού με την ακριβή έννοια, αφού ένας ευνουχισμός έχει ήδη συντελεσθεί»⁴¹. Χωρίς να υπεισέλθουμε στο ευρύτερο νόημα της σύγχρονης κριτικής στη θεωρία του Freud για τη θηλυκότητα—πολύ συνοπτικά, καταλήγει να παραβάλλει τον γυναικείο φθόνο του πέους με τον αντίστοιχο φθόνο της θηλυκότητας στον άνδρα⁴²—, ως μνημονεύσουμε ότι στις εργασίες της Melanie Klein⁴³ το άγχος ευνουχισμού στο αγόρι θεωρείται συμπληρωματικό με το άγχος του κοριτσιού μήπως ληστέψουν ή καταστρέψουν το εσωτερικό του σώματός του. Η Melanie Klein ερμηνεύει αυτό το άγχος ως άγχος αντιποίνων για τις σαδιστικές φαντασιώσεις κατά τις οποίες το κορίτσι επιτίθεται στο εσωτερικό του σώματος της μητέρας.

Σε μια νέα απόπειρα—«εφόσον δεν μπορούμε να δούμε καθαρά, θέλουμε τουλάχιστον να δούμε ξεκάθαρα τις ασάφειες»⁴⁴—, στο έβδομο κεφάλαιο ο Freud στοχάζεται πάνω

41. Βλ. σελ. 103 τ.π.έ.

42. B. Barth, «Die Darstellung der weiblichen Sexualität als Ausdruck männlichen Uterusneides und dessen Abwehr», *Jahrbuch der Psychoanalyse*, τ. 26 (1990), σ. 64-101.

43. M. Klein, *Die Psychoanalyse des Kindes*, Internationaler Psychoanalytischer Verlag, Λειψία και Βιέννη 1932, 2η έκδ. Ernst Reinhardt, Μόναχο-Βασιλεία 1971.

44. Βλ. σελ. 105 τ.π.έ.

στην κεντρική σημασία του άγχους ευνουχισμού για τις ψυχονευρώσεις και ορίζει το άγχος ως σήμα ενός επικίνδυνου αποχωρισμού. Ο Freud εξετάζει εκ νέου τη διατύπωσή του ότι το εγώ, αμέσως μόλις αναγνωρίσει τον κίνδυνο ευνουχισμού, δίνει το σήμα του άγχους και αναστέλλει «μέσω της αρχής ευχαρίστηση-δυσαρέσκεια, την απειλητική επενδυτική διαδικασία στο αυτό, με έναν τρόπο που δεν μας είναι απόλυτα κατανοητός»⁴⁵, βασιζόμενος στις νηπιακές ζωοφοβίες, στις οποίες το άγχος ευνουχισμού αποκτά μια παραμορφωμένη έκφραση και ένας εσωτερικός ορμικός κίνδυνος αντικαθίσταται από έναν εξωτερικό αντιληπτικό κίνδυνο μέσω προβολής, καθώς επίσης με βάση την ψυχαναγκαστική νεύρωση, στην οποία το άγχος για τον επαπειλούμενο ευνουχισμό από τον πατέρα έχει μετατραπεί σε ακαθόριστο κοινωνικό ή συνειδησιακό άγχος. Ακολουθεί η κανονιστική πρόταση: «Το άγχος είναι η αντίδραση στην κατάσταση κινδύνου»⁴⁶. Λίγο παραπάνω αναφέρει: «[...]τα συμπτώματα δημιουργήθηκαν για να αποφευχθεί η κατάσταση κινδύνου, η οποία σηματοδοτείται από την ανάπτυξη άγχους. Στις περιπτώσεις όμως τις οποίες εξετάσαμε μέχρι τώρα αυτός ο κίνδυνος ήταν ο ευνουχισμός ή κάποιο παράγωγό του.»⁴⁷ Ο Freud υπερασπίζεται με μεγάλη επιμονή το ρόλο του άγχους ευνουχισμού ως προτύπου και επομένως ότι το άγχος θανάτου είναι ανάλογο του: «αλλά ποτέ δεν βιώθηκε κάτι παρόμοιο με το θάνατο ούτε άφησε

45. Βλ. σελ. 106 τ.π.έ.

46. Βλ. σελ. 111 τ.π.έ.

47. Ό.π.

πάλι κανένα ανιχνεύσιμο υπόλειμμα, όπως η λιποθυμία», αντίθετα μπορεί «να υπάρξει αναπαράσταση του ευνουχισμού με την καθημερινή εμπειρία του αποχωρισμού από το εντερικό περιεχόμενο και με την απώλεια του μητρικού στήθους, η οποία βιώνεται κατά τον απογαλακτισμό». «Να γιατί εμμένω σταθερά στην υπόθεση ότι το άγχος θανάτου πρέπει να εκληφθεί ως ανάλογο του άγχους ευνουχισμού και ότι η κατάσταση στην οποία αντιδρά το εγώ είναι το γεγονός της εγκατάλειψής του από το προστατευτικό υπερεγώ –από τις δυνάμεις του πεπρωμένου– διά της οποίας παίρνει τέλος η ασφάλειά του απέναντι σε όλους τους κινδύνους»⁴⁸. Προκειμένου να διαχωρίσει τη θέση του από τον Otto Rank, ο οποίος σε αυτό το σημείο δεν κατονομάζεται, καθώς και από την άποψη του τελευταίου ότι το άγχος είναι μια αντίδραση εκτόνωσης του άγχους της γέννησης ως άγχους αποχωρισμού, ο Freud επιχειρηματολογεί ως εξής: εμπόδιο για τη γενίκευση, σύμφωνα με την οποία «το άγχος, ως σύμβολο αποχωρισμού, θα επαναλαμβανόταν σε κάθε μετέπειτα αποχωρισμό», στέκεται «το ότι η γέννηση υποκειμενικά δεν βιώνεται διόλου ως αποχωρισμός από τη μητέρα, γιατί εκείνη, ως αντικείμενο, είναι τελείως άγνωστη στο απολύτως ναρκισσιστικό έμβρυο»⁴⁹. Αντίθετα ο πόνος και το πένθος μάς είναι γνωστά ως συναισθηματικές αντιδράσεις σε έναν αποχωρισμό. Ο Freud επανέρχεται σε αυτό το κεφάλαιο στο «αυτόματο άγχος» των αποκαλούμενων σύγχρονων νευρώσεων, ανα-

48. Βλ. σελ. 112-113 τ.π.έ.

49. Βλ. σελ. 114 τ.π.έ.

φερόμενος στις «τραυματικές νευρώσεις», οι οποίες εμφανίζονται όταν έχουμε ξεπεράσει έναν κίνδυνο σε βάρος της ζωής μας: στην περίπτωση αυτή, υπερβολικά μεγάλες ποσότητες διεγέρσεων διαρρηγνύουν το αλεξιδιεγερτικό σύστημα, ούτως ώστε το άγχος να μην σηματοδοτείται μόνο ως συναίσθημα, αλλά να παράγεται εκ νέου από τις οικονομικές συνθήκες της κατάστασης.

Αξιοσημείωτη στη δεύτερη θεωρία του για το άγχος είναι η μη ενσωμάτωση σ' αυτήν της ορμής θανάτου, την οποία ο Freud συνέλαβε στο έργο του *Πέρα από την αρχή της ευχαρίστησης*⁵⁰. Εν προκειμένω αξίζει να σημειωθεί η μεγαλειώδης απλότητα με την οποία η Melanie Klein διατύπωσε το 1948 τη θέση ότι το άγχος έχει την απαρχή του στο άγχος αφανισμού ως εκβλάστηση της ορμής θανάτου⁵¹: το μικρό παιδί πρέπει εξαρχής να διοχετεύσει προς τα έξω (να προβάλει) τη βιωθείσα ως αγχογόνα εσωτερική απειλή ορμής θανάτου. Αν συγκριθεί με τις θεωρίες του Freud για το άγχος, αυτή η σύλληψη της Melanie Klein αποτελεί μάλλον μια επιστροφή στην πρώτη θεωρία για το άγχος παρά μια ενσωμάτωση της ορμής θανάτου στη δεύτερη, με τη διαφορά εντούτοις από τον Freud ότι η λιμπιντο δεν μετατρέπεται σε άγχος, αλλά ότι πηγή του άγχους είναι η καταστροφή και η ορμή θανάτου.

50. S. Freud, *Jenseits des Lustprinzips* (1920), στου ιδίου, *Άπαντα*, τ. 13, ό.π., σελ. 1-69. [Ελληνική έκδοση: *Πέραν της αρχής της ηδονής*, μτφρ. Λευτέρης Αναγνώστου, Επίκουρος, 2001].

51. M. Klein, «A Contribution to the Theory of Anxiety and Guilt», *International Journal of Psycho-Analysis*, τ. 29 (1948), σελ. 114-123. [Ελληνική έκδοση: *Φθόνος και ευγνωμοσύνη και άλλα κείμενα*, μτφρ. Ελεάννα Παναγίου, Μεταίχιμο, 2007].

Από τότε που ο Freud σε μια υποσημείωση, την οποία προσέθεσε το 1909 στο έργο του *Η ερμηνεία των ονείρων*, έγραψε ότι η διαδικασία της γέννησης αποτελεί «την πρώτη εμπειρία άγχους και άρα πηγή και πρότυπο του συναισθήματος του άγχους»⁵², πραγματεύεται διεξοδικά τις ιδέες του για τη σχέση μεταξύ άγχους και γέννησης στο όγδοο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας – μερικοί τις υπερεκτιμούν θεωρώντας ότι συνιστούν μια «ενδιάμεση θεωρία περί άγχους»⁵³. Πέραν του ιδιαίτερου δυσάρεστου χαρακτήρα του άγχους, «που δύσκολα μπορεί να απομονωθεί»⁵⁴, ο Freud ανακαλύπτει ορισμένες σωματικές αντιδράσεις εκφόρτισης και την αντίληψή τους, έχοντας συγκεντρώσει με αμεροληψία όλες τις επίσημες δηλώσεις σχετικά με το άγχος. Αναζητά έναν «ιστορικό παράγοντα», την «αναπαραγωγή ενός βιώματος», «το οποίο περιελάμβανε τις προϋποθέσεις για μια τέτοια αύξηση του ερεθισμού και της εκφόρτισης μέσω καθορισμένων οδών» και εκλαμβάνει τη γέννηση ως πρότυπο βιώμα: «[...] γι' αυτό έχουμε την τάση να βλέπουμε στην κατάσταση του άγχους μια αναπαραγωγή του τραύματος της γέννησης»⁵⁵. Εφόσον, κατά την άποψη του Freud, το νεογέννητο δεν είναι ακόμη ικανό να βιώνει και επομένως στη γέννησή του «δεν μπορεί να διαπιστώσει τίποτε άλλο πέρα από μια τρομερή αναταρα-

52. S. Freud, *Die Traumdeutung* (1900), στου ιδίου, *Άπαντα*, τ. 2/3, Imago, Λονδίνο 1942, σελ. 406, υποσημ. [Ελληνική έκδοση: *Η ερμηνεία των ονείρων*, μτφρ. Λευτέρης Αναγνώστου, Επίκουρος, 1993].

53. L. Janus, «Die Bedeutung des Konzepts der Geburtsangst in der Geschichte der Psychoanalyse», στο περ. *Psyche*, τομ. 41 (1987), σ. 832-845.

54. Βλ. σελ. 116 τ.π.έ.

55. Βλ. σελ. 117 τ.π.έ.

χή στην οικονομία της ναρκισσιστικής του λίμπιντο», η γέννηση «δεν έχει ακόμη κανένα ψυχικό περιεχόμενο»⁵⁶. Η απόπειρα του Rank να συσχετίσει τις πιο πρώιμες παιδικές φοβίες με την εντύπωση που αφήνει το γεγονός της γέννησης δεν ευδοκιμεί, καθώς ο Rank συνδέει, ανάλογα με τις ανάγκες, κάθε μεταγενέστερη κατάσταση άγχους είτε με την ανάμνηση της ευτυχισμένης ενδομήτριας ύπαρξης είτε με την τραυματική διαταραχή της. Οι τρεις κατανοητές περιπτώσεις εκδήλωσης άγχους στο παιδί —«όταν δηλαδή το παιδί είναι μόνο του, όταν είναι στο σκοτάδι, κι όταν βρίσκει κάποιο άγνωστο πρόσωπο στη θέση εκείνου που του είναι οικείο (της μητέρας)»— ανάγονται σε μία και μοναδική προϋπόθεση «στην απουσία του προσώπου για το οποίο νιώθει αγάπη (λαχτάρα)»⁵⁷. Ο Freud εξηγεί την, σχεδόν ανύπαρκτη αρχικά, αγχώδη ετοιμότητα του βρέφους με βάση την ψευδαισθητική επένδυση της μνημονικής εικόνας του επιθυμητού προσώπου. «Αυτό όμως δεν έχει καμία επιτυχία και φαίνεται πλέον σαν αυτή η λαχτάρα να μεταστρέφεται σε άγχος». Αποτελεί «μια έκφραση σύγχυσης» ενός μη αναπτυγμένου ακόμη όντος. «Το άγχος εμφανίζεται λοιπόν ως αντίδραση στην απουσία του αντικείμενου»⁵⁸. Το άγχος ευνουχισμού και το «πρωταρχικό άγχος» της γέννησης συνδέονται κατά περίπτωση με έναν αποχωρισμό: από ένα αντικείμενο «υψηλής αξία» και από τη μητέρα. Το «βρέφος επιζητά την αντίληψη της μητέρας», «επειδή γνωρίζει ήδη από την εμπειρία του ότι εκεί-

56. Βλ. σελ. 120 τ.π.έ.

57. Βλ. σελ. 122 τ.π.έ.

58. Βλ. σελ. 123 τ.π.έ.

νη ικανοποιεί χωρίς καθυστέρηση όλες του τις ανάγκες»⁵⁹. Η κατάσταση που αξιολογεί ως «κίνδυνο» είναι η αύξηση της έντασης της ανάγκης, η «αύξηση των μεγεθών των ερεθισμών, οι οποίοι απαιτούν διευθέτηση»⁶⁰, η οποία θα πρέπει να είναι για το βρέφος ανάλογη με την εμπειρία της γέννησης. Η αλλαγή από την οικονομική κατάσταση στην απώλεια αντικειμένου, στην απουσία της μητέρας, συνεπάγεται κατά τον Freud μια πρόοδο στην πρόνοια για την αυτοσυντήρηση και περιλαμβάνει τη μετάβαση από την αυτόματη, ακούσια εκ νέου ανάδυση του άγχους στη σκόπιμη αναπαραγωγή του ως σήματος κινδύνου. «Και στις δύο απόψεις, τόσο ως αυτόματο φαινόμενο όσο και ως σωστικό σήμα, το άγχος φανερώνεται ως προϊόν της ψυχικής αβοηθησίας του βρέφους, η οποία είναι το αυτονόητο αντίστοιχο της βιολογικής του αβοηθησίας»⁶¹. Με τη λέξη αβοηθησία ο Freud χαρακτηρίζει την τραυματική κατάσταση, η οποία διακρίνει τόσο το άγχος της γέννησης όσο και το άγχος του βρέφους: «Ενδομήτρια ζωή και πρώτη παιδική ηλικία αποτελούν ένα συνεχές πολύ περισσότερο απ' ό,τι μας αφήνει να πιστεύουμε η εντυπωσιακή τομή της πράξης της γέννησης»⁶². Αυτή η συσχέτιση δεν αφήνει καθόλου χώρο για εκτόνωση του τραύματος της γέννησης υπό την έννοια του Rank και δεν μπορεί να βρεθεί άλλη λειτουργία του άγχους από εκείνη του σήματος προς αποφυγή μιας κατάστασης κινδύνου. Ο Freud θεωρεί την πρόο-

59. Ό.π.

60. Βλ. σελ. 123-124 τ.π.έ.

61. Βλ. σελ. 124 τ.π.έ.

62. Βλ. σελ. 125 τ.π.έ.

δο στην ανάπτυξη του παιδιού, την αύξηση της ανεξαρτησίας του και τη σαφέστερη διαφοροποίηση του ψυχικού του οργάνου σε περισσότερες αρχές, συνδεδεμένη με τη μεταβολή των συνθηκών του άγχους, ακόμα κι αν «κύριος τόπος του άγχους»⁶³ παραμένει το εγώ: από την απώλεια αντικειμένου ως τον ευνουχισμό και τέλος στην ισχύ του υπερεγώ και αντίστοιχα από το άγχος αποχωρισμού ως το άγχος ευνουχισμού και τέλος ως το άγχος της συνείδησης και το κοινωνικό άγχος. Δεν είναι τόσο εύκολο να ειπωθεί τι φοβάται το άγχος της συνείδησης. Ο τύπος «αποχωρισμός, αποκλεισμός από την ορδή» αφορά μόνο εκείνο το οψιμότερο τμήμα του υπερεγώ, το οποίο αναπτύχθηκε στηριζόμενο σε κοινωνικά πρότυπα, και όχι τον πυρήνα του υπερεγώ ο οποίος αντιστοιχεί στην ενδοβλημένη γονεϊκή αρχή. Ο Freud θεωρεί τελευταία μεταμόρφωση αυτού του άγχους απέναντι στο υπερεγώ το άγχος θανάτου, «το άγχος απέναντι στην προβολή του υπερεγώ στις δυνάμεις του πεπρωμένου»⁶⁴. Ο Freud κατανέμει τις συνθήκες του άγχους σε συγκεκριμένα στάδια της ηλικιακής ανάπτυξης: ο κίνδυνος της ψυχικής αβοηθησίας αντιστοιχεί στην περίοδο ανωριμότητας του εγώ στη ζωή, όπως ο κίνδυνος της απώλειας αντικειμένου στην εξάρτηση των πρώτων παιδικών χρόνων, ο κίνδυνος του ευνουχισμού στο φαλλικό στάδιο, το άγχος του υπερεγώ στη λανθάνουσα περίοδο. Ο Freud διακρίνει μια ιδιαίτερη συγγένεια της υστερίας με τη θηλυκότητα στο γεγονός ότι για τις γυναίκες στη θέση του

63. Βλ. σελ. 128 τ.π.έ.

64. Βλ. σελ. 127 τ.π.έ.

άγχους ευνουχισμού εμφανίζεται το άγχος της απώλειας αγάπης, μια τροποποίηση της κατάστασης κινδύνου στην περίπτωση απώλειας του αντικειμένου· το άγχος αυτό διαδραματίζει παρόμοιο ρόλο με την απειλή ευνουχισμού στις φοβίες και με το άγχος του υπερεγώ στην ψυχαναγκαστική νεύρωση, η οποία είναι χαρακτηριστική για τον ανδρισμό.

65. Βλ. σελ. 133 τ.π.έ.

66. Βλ. σελ. 137 τ.π.έ.

Ένα από τα πιο σημαντικά κλινικά κείμενα το οποίο έγραψε ο Freud στα 70 του χρόνια, αναθεωρώντας τις ως τότε απόψεις του για το ακανθώδες ζήτημα του άγχους. Εδώ διατυπώνει τη λεγόμενη δεύτερη θεωρία του για το άγχος, αναφερόμενος σε παιδικό άγχος, άγχος επί πραγματικού, νευρωτικό άγχος, αυτόματο άγχος και κυρίως στο άγχος ως σήμα κινδύνου απέναντι σε κάθε απειλητική κατάσταση, το οποίο μπορεί να οδηγήσει σε αναστολή ή σε διαμόρφωση συμπτώματος έχοντας ως ενέδρα του το εγώ.

Ο Sigmund Freud (1856-1939), ο “πατέρας της ψυχανάλυσης”, επηρέασε με το έργο του καταλυτικά κάθε μορφή της ανθρώπινης διανόησης, τη λογοτεχνία, την επιστήμη, τον κινηματογράφο, την εγκληματολογία, την παιδαγωγική, την εθνολογία.

ISBN:978-618-03-1611-7

9 786180 316117

ΒΟΗΘ. ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ 81611